

Maria Gabryś*

RESTRUKTURYZACJA BANKÓW KOMERCYJNYCH W WARUNKACH KRYZYSU FINANSOWEGO

RESTRUCTURING OF COMMERCIAL BANKS UNDER THE FINANCIAL CRISIS

Summary

Banks, like other sectors of the economy in time of financial crisis, have to focus on other products, not requiring a risky capital-intensive involvement. The new model is just being set up, profitable customers found, rationalization of sales introduced, as well as the further computerization of banking processes. Banking is still an attractive form of investment and as such needs a more efficient development strategy. Investors should be motivated to use the bank offers.

The purpose of this article is to identify both signs of financial crisis with the trend of activities of commercial banks for their development and support for customers of commercial banks.

Thesis of this work is the recognition that the commercial banks suffer milder effects of the financial crisis than their customers, and that their adjustments take place mainly at the expense of bank customers, while providing incentives to invest customers' savings in banks.

1. Uwagi wstępne

Banki, podobnie jak i inne sektory gospodarki, w warunkach kryzysu finansowego muszą koncentrować się na innych produktach, niewymagających ryzykownego zaangażowania kapitałowego. Nowy model dopiero się tworzy, trwa odnajdywanie rentownych klientów, racjonalizacja sprzedaży, jak też dalsza komputeryzacja procesów bankowych. Bankowość wciąż pozostaje atrak-

* mgr, Katedra Polityki Przemysłowej i Ekologicznej, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

cyjną formą inwestowania i jako taka potrzebuje skuteczniejszych strategii rozwoju, a inwestorzy powinni być motywowani do korzystania z oferty bankowej.

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja przejawów kryzysu finansowego oraz kierunków zmian w działalności banków komercyjnych dla potrzeb swego rozwoju oraz wsparcia rozwoju klientów banków komercyjnych.

Teżą pracy jest uznanie, że banki komercyjne odczuwają łagodniej skutki kryzysu finansowego niż ich klienci, natomiast podejmowane przez nich działania dostosowawcze odbywają się przede wszystkim kosztem klientów banku, przy jednoczesnym ich zachęcaniu do inwestowania oszczędności w bankach.

2. Bank komercyjny i przejawy jego kryzysu w świecie i w Polsce

Bank to instytucja finansowa, której głównym celem działalności jest oferowanie produktów i usług bankowych, a także innych instrumentów, które obarczone są ryzykiem. Zatem celem działalności bankowej jest kupno i sprzedaż ryzyka i zarządzanie tym ryzykiem w dążeniu do generowania wyniku finansowego oraz wzrostu wartości banku [Zaleska 2002, s.26].

Definicję banku w polskim prawie bankowym określa art. 2 Prawa bankowego [Obwieszczenie 2002, s.11], które stwierdza, że „bank jest osobą prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych, obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym”.

Najbardziej rozpowszechnioną formą instytucji bankowej jest bank komercyjny (operacyjny – uniwersalny oraz specjalistyczny), który świadczy różnorodne usługi finansowe specyficzne dla jego działalności, przy czym jego aktywność jest skupiona na maksymalizacji wyników finansowych i dążeniu do minimalizacji ryzyk związanych z prowadzoną działalnością [Flejterski, Świecka 2007, s.138]. Celem działania banku komercyjnego jest rozwijanie usług bankowych w taki sposób, aby zapewniało utrzymanie rentowności banku nie pogarszając jego płynności, oraz nie kolidowało z obowiązującymi przepisami i zachowało zaufanie klientów [Jaworski, Zawadzka 2004, s. 44].

Rolą banku w gospodarce narodowej jest akumulacja i dystrybucja kapitału pieniężnego, a także pośrednictwo, w wyniku którego dokonuje transformacji wielkości terminu i ryzyka oraz doprowadza do wzajemnego uzgodnienia struktur podaży i popytu [Jaworski, Zawadzka 2004, s. 20]. O istotnym wpływie banków na funkcjonowanie rynku finansowego w dzisiejszych gospodarkach świadczy wysoki udział w: kapitalizacji giełd, inwestycjach kapitałowych, działalności firm leasingowych, dokonywanych

czynnościach faktoringowych, jak też w sferze działalności maklerskiej i innych [Zapadka 2002, s. 31].

Bezpieczeństwo rynku finansowego utożsamiane jest ze stabilnością, dlatego instytucje nadzorcze i banki centralne koncentrują swoją uwagę na kwestii stabilności systemów bankowych, jako najważniejszych elementów systemu finansowego. Stabilność systemu bankowego to jego zdolność do zachowania płynności finansowej oraz poszczególnych banków do pokrywania strat i ryzyka z kapitału własnego [Solarz 2001, s.184]. Jest ona fundamentalnym warunkiem funkcjonowania gospodarki każdego kraju, tworząc podstawy do racjonalnych decyzji o alokacji kapitału, przez co sprzyja procesom inwestycyjnym i oszczędzaniu, wymusza efektywność działania pośredników finansowych, głównie banków oraz stwarza lepsze warunki do prowadzenia polityki makroekonomicznej. Makroekonomiczna niestabilność wpływa na pogorszenie stanu gospodarki, gdyż osłabieni pośrednicy zaprzestają udzielania kredytów, a w związku z tym zmniejszają się przychody państwa, zaś niepewność na rynkach finansowych hamuje inwestycje i powoduje spadek aktywności gospodarczej [Ostalecka 2009, s. 43 - 44].

Do oceny sytuacji finansowej banku wykorzystuje się różne wielkości i wskaźniki, z których najważniejsze dotyczą płynności, rentowności, oceny aktywów i adekwatności kapitałowej [Zaleska 2002, s. 52 - 65]. Najczęściej stosowanym wskaźnikiem efektywności banku oraz jego „siły finansowej”, obok zwrotu z aktywów (ROA), jest zwrot z zaangażowanego kapitału (ROE). Informuje on o efektywności z zainwestowanego kapitału i możliwościach uzyskania alternatywnego kapitału oraz o stopniu odtworzenia bazy kapitałowej przez porównanie ze współczynnikiem inflacji. Natomiast stopa zwrotu z aktywów (ROA) wyznacza ogólną zdolność aktywów do generowania zysków, czyli pokazuje jak efektywnie bank zarządza swoim majątkiem.

Bazę dla wskaźników efektywności stanowią: czas (poprawa lub pogorszenie), grupa banków (porównanie ze średnią grupy), plan banku (odchylenia wskaźników od założeń okresowych) oraz w przypadku ROE – normatyw (dla wyniku finansowego netto powinien co najmniej przekraczać poziom inflacji) [Iwanicz - Drozdowska 2005, s.70]. Wskaźniki ujemne lub bliskie zera wskazują na złą lub pogarszającą się sytuację banku, natomiast ich wysoka wartość świadczy o dobrej kondycji finansowej i jest sygnałem dla inwestorów giełdowych i akcjonariuszy.

W ostatnich latach polski sektor bankowy – pomimo zaburzeń na globalnych rynkach finansowych – utrzymał relatywnie wysokie wskaźniki efektywności (tabela 1), potwierdzając tym swoją stabilność. Pomimo iż wskaźnik zwrotu na kapitale (ROE), zarówno w bankach komercyjnych, jak

i całym sektorze bankowym na koniec 2008 r. nieznacznie się obniżył wobec poziomu z 2007 r. i wyniósł odpowiednio 21,0% i 21,2%, to jednak oznacza utrzymanie go na wysokim poziomie notowanym w latach ubiegłych. Również wskaźnik zwrotu z aktywów (ROA) wykazał niewielką tendencję spadkową, bo tylko 0,1% dla sektora bankowego i 0,3% dla banków komercyjnych. Pogorszeniu także uległ współczynnik wypłacalności i w 2008 r. dla sektorabankowego wyniósł 10,8% wobec 12,1% w roku 2007, a dla banków komercyjnych 10,7% wobec 12,0% . Jego spadek spowodowany był głównie zmianą sposobu naliczania wskaźnika, zgodnie z wytycznymi Nowej Umowy Kapitałowej – Bazylea II, obowiązującymi od początku 2008 r.

Tabela 1. Poziom rentowności i adekwatności kapitałowej w polskim sektorze bankowym w latach 2006-2008

Wyszczególnienie	Sektor bankowy ogółem			Banki komercyjne		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
ROA w %	1,7	1,7	1,6	1,8	1,8	1,5
ROE w %	22,5	22,5	21,2	23,1	22,9	21,0
Współczynnik wypłacalności w %	13,2	12,1	10,8	13,2	12,0	10,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Raport o sytuacji banków w 2008 roku, Warszawa 2009].

Wskaźniki rentowności również potwierdzają stabilną sytuację finansową wybranych banków komercyjnych w Polsce (tabela 2), z których czołówka – pomimo spadków w roku 2008 – osiągnęła średni wskaźnik rentowności kapitału własnego na poziomie około 23%, tj. porównywalnie wysoki, jak dla całego sektora bankowego.

Tabela 2. Poziom stopy zwrotu z kapitału własnego i aktywów wybranych banków komercyjnych w Polsce w latach 2007 -2008

Bank	ROE w %		ROA w %	
	2007	2008	2007	2008
Bank Pekao SA	24,7	23,5	2,9	2,8
PKO BP SA	26,2	24,0	2,8	2,6
BRE Bank SA	24,7	22,9	1,5	1,3
ING Bank Śląski SA	18,9	13,3	1,2	0,7
BZ WBK SA	28,2	20,9	2,6	1,7
Citi Handlowy SA	16,7	11,7	2,1	1,5

Bank	ROE w %		ROA w %	
	2007	2008	2007	2008
Bank Millennium SA	21,3	21,9	1,7	1,0
Kredyt Bank SA	17,9	13,2	1,6	1,0
Getin Bank SA	29,3	17,9	2,1	1,5
Fortis Bank SA	17,7	6,2	1,4	0,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rocznych skonsolidowanych sprawozdań finansowych wybranych banków za lata 2007 i 2008.

Do pomiaru płynności banki wykorzystują wskaźnik będący relacją wielkości kredytów do depozytów przy uwzględnieniu posiadanych aktywów (tabela 3). Jego wielkość oznacza zdolność banku do pokrycia akcji kredytowej posiadanymi depozytami. Dla Polski wynosi on 135%, co oznacza, że kredyty przewyższają depozyty o około 35% , zatem można go uznać za bezpieczny.

Tabela 3. Wielkości finansowe wybranych banków w Polsce w latach 2007 - 2008

Bank	Aktywa w mld zł		Współczynnik wypłacalności w %		Kredyty/Depozyty w %		Kredyty/Aktywa w %	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Bank Pekao SA	105,4	121,7	12,1	12,2	77,5	90,8	56,2	62,5
PKO BP SA	108,5	117,8	11,9	11,7	107,1	98,2	70,1	73,0
BRE Bank SA	55,9	82,6	10,2	10,0	103,9	138,1	60,2	63,1
ING Bank Śląski SA	52,0	69,6	13,1	10,4	39,5	56,8	32,6	37,7
BZ WBK SA	41,3	57,8	13,3	10,7	124,3	121,8	72,0	74,0
Citi Handlowy SA	38,9	42,6	12,9	12,1	63,0	69,7	32,1	32,6
Bank Millennium SA	30,5	34,3	13,7	10,2	95,1	102,6	72,1	71,6
Kredyt Bank SA	27,1	38,7	9,7	8,8	97,3	131,9	64,6	71,6
Getin Bank SA	14,8	23,3	10,9	11,8	86,2	98,3	67,6	75,9
Fortis Bank SA	14,2	19,9	11,7	10,5	177,8	159,1	78,9	74,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie skonsolidowanych sprawozdań finansowych wybranych banków za lata 2007 i 2008.

Wielkość aktywów banków komercyjnych oraz wielkość udzielonych przez nie kredytów przy uwzględnieniu wielkości pozyskanych depozytów wskazuje, że większość banków prowadzących swoją działalność w Polsce utrzymało swoje wskaźniki na bezpiecznym poziomie. Stosunek kredytów do depozytów dla najlepiej wypadających pod tym względem banków oscylował w 2008 r. w granicach od około 60 do 160 %, natomiast stosunek kredytów do sumy aktywów kształtował się na poziomie około 60 %. Polskie banki w ostatnich latach utrzymywały również swoje współczynniki wypłacalności na poziomach znacznie przewyższających wymogi narzucone przez nadzór bankowy (8%), chociaż w przypadku niektórych znajdowały się na granicy generalnego wymogu ostrożnościowego, uniemożliwiając dalszą ekspansję kredytową. Pomimo iż sytuacja sektora bankowego w 2008 r. pozostawała stabilna, to jednak zaprezentowane wartości wskaźników potwierdzają pogorszenie jego efektywności, częściowo wynikające z czynników zewnętrznych (spadek zaufania na rynkach globalnych, ograniczenie akcji kredytowej). Ich poziom jednak nie wskazuje na wystąpienie ryzyka załamania polskiego sektora bankowego.

W rozwoju rynków finansowych jednak pojawiają się zakłócenia (shocks), zagrożające stabilności systemu finansowego. Występują wtedy, gdy po okresie wzrostu gospodarczego i zwiększonej akcji kredytowej następuje okres dekonjunktury (co najpierw objawia się pogorszeniem jakości portfela aktywów instytucji finansowych, a zwłaszcza portfela kredytowego, prowadzącym do znacznych strat banków) lub gdy nie jest podtrzymywany mechanizm dźwigni finansowej [Żukowska 2007, s. 38]. Skala zmian zachodzących w otoczeniu sektora finansowego, ich siła i szybkość powodują niestabilność systemów finansowych, która przyczynia się do większej wrażliwości instytucji finansowych na szoki zewnętrzne i ataki spekulacyjne oraz kryzysy finansowe [Kiedrowska, Marszałek 2002, s. 20]. Kryzys finansowy zazwyczaj wiąże się z kryzysem w sektorze bankowym, który definiowany jest jako sytuacja cechująca się runem na banki, upadkami instytucji finansowych bądź masową interwencją rządu oraz szerokim zachwianiem bezpieczeństwa innych instytucji [Masiukiewicz 2009, s. 11].

Globalny kryzys finansowy rozpoczął się od problemów na amerykańskim rynku nieruchomości, stymulowanym, oprócz banków, przez działalność rządową za pośrednictwem instytucji o statusie GSE (Government Sponsored Enterprises)^[1], takich jak Federal National Mortgage Association (Fannie Mae) czy Federal Home Loan Mortgage Association (Freddie Mac), których zadaniem było udzielanie gwarancji kredytowych i wykup od banków komercyjnych kredytów hipotecznych, tzw. „subprime”. Zarówno banki, jak i GSE na szeroką skalę sekurytyzowały kredyty hipoteczne, emitując tzw. Mortgage-Backed Securities (MBS)

¹ Uprzywilejowane prywatne przedsiębiorstwa, utworzone przez rząd USA w celu zwiększenia dostępności i zmniejszenia kosztu kredytu dla gospodarstw domowych oraz sektora rolniczego i szkolnictwa.

^[2]. W tego typu ryzykowne (ich wartość uzależniona była od jakości portfela kredytowego) obligacje inwestowały nie tylko amerykańskie banki i fundusze inwestycyjne, ale także europejskie i azjatyckie, dlatego obrót nimi stał się problemem globalnym. W proces ten zaangażowane były również firmy ubezpieczeniowe, będące ubezpieczycielami kredytów hipotecznych i gwarantami obligacji zabezpieczonych kredytami hipotecznymi (np. AIG). Upadek banku inwestycyjnego Lehman Brothers, a przede wszystkim wzajemne powiązania banków światowych na globalnym rynku międzybankowym sprawiły, że skutki niekorzystnych zjawisk szybko przełożyły się na zaburzenia w większości rynków finansowych Europy, w tym także Polski, postrzeganej za odporną na światowy kryzys. Jak wynika z zaprezentowanych wskaźników finansowych, dotychczas kryzys dotyka nasz kraj w relatywnie mniejszym stopniu niż większość krajów uprzemysłowionych, czy też krajów z naszego regionu (tzw. nowe kraje członkowskie UE).

3. Kierunki działań rządu i banków komercyjnych w warunkach dekoniunktury gospodarczej

W ostatnim okresie w wielu krajach, w tym również w Polsce, pojawiły się programy działań rządów (tabela 4), mające łagodzić skutki globalnego kryzysu finansowego, którego rdzeniem jest paraliż rynków kredytowych i destabilizacja systemu finansowego. Zdecydowane działania podejmowały również banki centralne, poprzez opracowanie i wdrażanie w życie kompleksowych planów ratunkowych (tabela 5).

Działania interwencyjne dotyczyły przede wszystkim: podtrzymania płynności na rynkach finansowych oraz wprowadzenia gwarancji spłaty zobowiązań banków^[3], obniżki stóp procentowych^[4], podwyższenia kwoty gwarancji depozytów^[5], dokapitalizowania banków (tzw. bufor bezpieczeństwa), skupu przez państwo zagrożonych aktywów^[6] oraz ograniczeń w tzw. „krótkiej sprzedaży”^[7] [Nawrot 2009, s. 143-144] w celu utrzymania płynności obrotu na rynku pożyczek międzybankowych, podtrzymania zaufania do sprawności funkcjonowania systemu bankowego oraz zapewnienia sobie w przyszłości realnego wpływu i możliwości szybkiej reakcji na zmieniające się warunki gospodarcze i zapobieżenie kryzysowi rynku finansowego, który w Polsce jest jak na razie wyłącznie skutkiem reakcji wywołanej przez kryzys światowy.

2 Instrumenty dłużne, dla których zastaw stanowią hipoteki na nieruchomościach

3 Działania w celu wyeliminowania ryzyka (w krótkim terminie) niewypłacalności banków z uwagi na niemożność zrefinansowania zadłużenia na rynku międzybankowym.

4 Działania niezbędne dla pobudzenia rynku kredytowego oraz zmniejszenia kosztów obsługi zadłużenia

5 Działania w celu ograniczenia ryzyka niewypłacalności (w krótkim terminie) banków z powodu wycofywania depozytów przez klientów.

6 Działania na rzecz stabilizacji sektora finansowego w średnim terminie, poprzez eliminację negatywnych czynników destabilizujących i wprowadzających nieufność.

7 Działania ograniczające wpływ czynników wzmagających obawy o przetrwanie banków.

Tabela 4. Pomoc państwowa dla sektora finansowego

Państwo	Forma pomocy	Wartość pomocy w mld euro
USA	• fundusz krótkoterminowych pożyczek dla instytucji finansowych	392,0
	• objęcie agencji gwarancjami rządowymi	231,0
	• dokapitalizowanie 9 banków	96,0
	• przejęcie kontroli nad instytucjami Fannie Mae i Freddie Mac	71,0
	• pożyczki za akcje i przejęcie kontroli nad ubezpieczycielem AIG	65,0
	• zakup korporacyjnych papierów	46
Wielka Brytania	• gwarancje dla transakcji międzybankowych	400,0
	• dokapitalizowanie banków	47,0
	• nacjonalizacja Northern Rock	33,4
Francja	• gwarancje dla transakcji międzybankowych • dokapitalizowanie banków	320,0 40,0
Niemcy	• gwarancje dla transakcji międzybankowych • fundusz pomocy dla banków • pożyczka dla Commerzbanku	400,0 100,0 8,2
Holandia	• dokapitalizowanie ABN Amro	20,0
	• dokapitalizowanie ING	10,0
	• dokapitalizowanie ubezpieczyciela AEGON	3
Belgia	• dokapitalizowanie Fortis Banku	35,8
Włochy	• gwarancje dla transakcji międzybankowych	30,0
Dania	• przejęcie Roskilde Banku przez bank centralny	0,6
Szwajcaria	• przeniesienie toksycznych aktywów UBS do specjalnej spółki państwowej	60,0
	• dokapitalizowanie banku UBS	3,9
Portugalia	• gwarancje dla transakcji międzybankowych	20,0
Grecja	• Rządowy plan ratunkowy	28,0
Rosja	• dokapitalizowanie banków	38,5
Polska	• Plan Stabilności i Rozwoju • Pakiet regulacyjny MF: Ustawa o Komitecie Stabilności Finansowej (wzmocnienie współpracy między MF, KNF i NBP) Ustawa zmieniająca ustawę o BFG (podwyższenie gwarancji depozytów do 50 tys. euro) Ustawa o wsparciu instytucji finansowych przez Skarb Państwa, Ustawa o rekapitalizacji zagrożonych instytucji finansowych	25,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Jurkowski A., Zegadło P., Globalny kryzys finansowy - geneza i przebieg, s. 15 - 27, www.bfg.pl/doc_media [06.07.2009]; Poskrobko B. (red.), Wpływ idei zrównoważonego rozwoju na politykę państwa i regionów, t.I, Problemy ogólnopaństwowe i sektorowe, WSE Białystok 2009, s. 45.

W celu zapobieżenia destabilizacji systemu finansowego w Polsce powstał Rządowy Plan Stabilności i Rozwoju, a w konsekwencji ustawa o wsparciu dla instytucji finansowych przez Skarb Państwa, mająca poprawić płynność na rynku bankowym i zapewnić wsparcie potrzebującym go instytucjom finansowym. Skorzystać z niego mogą krajowe banki, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, fundusze inwestycyjne, domy maklerskie, zakłady ubezpieczeń i fundusze emerytalne. W imieniu Skarbu Państwa wsparcia będzie udzielał minister finansów na wniosek instytucji finansowej nie dłużej niż do 31 grudnia 2009 r. i wyłącznie w sytuacji zagrożenia utraty płynności. Banki mogą otrzymać od państwa gwarancje spłaty kredytów zaciągniętych w Narodowym Banku Polskim lub innych bankach pod warunkiem ustanowienia zabezpieczenia gwarantującego zwrot pełnej kwoty wsparcia wraz z odsetkami i uiszczenia opłaty prowizyjnej. Na tych samych zasadach z gwarancji może również skorzystać NBP. Ustawa daje bankom możliwość sprzedaży skarbowych papierów wartościowych z odroczonym terminem płatności lub z rozłożeniem płatności na raty. Przewiduje również udzielanie pożyczek skarbowych papierów wartościowych zwolnionych z opodatkowania podatkiem od czynności cywilnoprawnych i uprawnia ministra finansów do częściowego umarzania pożyczek papierów wartościowych lub płatności związanych z zapłatą za skarbowe papiery wartościowe.

Tabela 5. Działania banków centralnych na rzecz stabilizacji sektora bankowego

Państwo	Forma pomocy
FED	<p>Działania przez kanał stopy procentowej:</p> <ul style="list-style-type: none"> • redukcje stopy funduszy federalnych i stopy dyskontowej (grudzień 2008 – 0% stopa procentowa) • obniżenie długookresowej stopy rynkowej (zapowiedź utrzymania krótkookresowych stóp rynkowych na historycznie niskim poziomie w dłuższym okresie) • zapowiedź możliwości skupowania obligacji skarbowych przez Fed <p>Dostarczanie płynności sektorowi bankowemu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • operacje repo • nowe programy: <ul style="list-style-type: none"> Term Auction Facility (TAF) – program w sprawie pożyczek dla banków w systemie aukcyjnym z rozszerzonym zakresem przyjmowanych zabezpieczeń Term Security Lending Facility (TSLF) – program dotyczący krótkookresowych pożyczek obligacji skarbowych pod zastaw bardziej ryzykownych zabezpieczeń (poszerzenie o mało płynne aktywa) Primary Dealer Credit Facility (PDCF) • modyfikacja programu okna dyskontowego poprzez dopuszczenie także banków nieprowadzących działalności depozytowej, poszerzenie zakresu zabezpieczeń • linie swapowe • transakcje FX-swap pomiędzy bankami centralnymi w celu zapewnienia płynności dolarowej instytucjom spoza USA w ramach transakcji z krajowymi bankami centralnymi

Państwo	Forma pomocy
FED	<p>Dostarczanie krótkoterminowego finansowania w warunkach załamania rynku commercial papers i ABCP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Commercial Paper Funding Facility (CPFF) • program dotyczący skupu emitowanych przez instytucje finansowe krótkoterminowych papierów komercyjnych • Asset-Backed Commercial Paper Money Market Fund Liquidity Facility (AMLF) • program pożyczek Fed dla instytucji bankowych przeznaczonych na współfinansowanie zakupu papierów ABCP emitowanych przez fundusze rynku pieniężnego <p>Reaktywacja rynku kredytowego:</p> <ul style="list-style-type: none"> • program skupu obligacji GSE i MBS w celu pobudzenia rynku kredytów hipotecznych poprzez wzrost emisji papierów i spadek ich rentowności (determinujący poziom oprocentowania kredytów hipotecznych) • Term Asset-Backed Securities Loan Facility (TALF) • (zapowiedź) zamiar skupu instrumentów ABS zabezpieczanych kredytami konsumenckimi, będącego wsparciem dla rynku pożyczek konsumpcyjnych <p>Program stabilizacji sektora finansowego • Program Geithnera:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wspólne działania Departamentu Skarbu i banku centralnego • współfinansowanie programu Public-Private Investment Fund, zapewniającego skupowanie oraz pomoc w finansowaniu podmiotów prywatnych, kupujących tzw. toksyczne aktywa • zwiększenie kwoty przeznaczonej na program TALF (do 1 bln USD) <p>Stabilizacja sektora finansowego oraz wzrost podaży pieniądza rezerwowego:</p> <ul style="list-style-type: none"> • stabilizowanie nastrojów rynkowych poprzez obniżki stóp procentowych i podejmowanie nowych działań w warunkach wzrostu awersji do ryzyka • niedopuszczenie do upadłości banków poprzez dostarczanie krótkoterminowej płynności i finansowania dla sektora bankowego • kredytowanie w obliczu ryzyka upadłości (Bear Stearns, AIG) • obniżenie kosztów finansowania i kredytu w warunkach gwałtownego wzrostu rynkowej ceny kredytu (oprocentowanie kredytów hipotecznych, rentowności CP, ABCP, oraz pośrednio obligacji komercyjnych) • wsparcie sektora finansowego, także niebankowego poprzez skupowanie instrumentów finansowych sektora prywatnego (CPFF, AMLF) • ożywienie rynku kredytowego (płynność, finansowanie, ożywienie sekurytyzacji)
Europejski Bank Centralny	<ul style="list-style-type: none"> • dostarczanie płynności poprzez skokowy wzrost skali operacji otwartego rynku oraz nieograniczoną ilość środków płynnych przy stałej stopie procentowej w ramach Main Refinancing Operations • dostarczanie płynności walutowej poprzez dolarowe aukcje TAF, linie swapowe z Fed i innymi bankami centralnymi • poszerzenie zakresu instrumentów zabezpieczających transakcje z bankiem centralnym • redukcję stopy repo do 1,5% (poziomu najniższego w historii w warunkach kryzysu) • dostosowanie stopy depozytowej i kredytowej ECB do bieżącej sytuacji rynkowej oraz sytuacji sektora bankowego (początkowo zawężenie spreadu stopa referencyjna – stopa depozytowa, a następnie ponowne rozszerzenie)

Państwo	Forma pomocy
Europejski Bank Centralny	<ul style="list-style-type: none"> • spadek stopy overnight znacząco poniżej głównej stopy repo, w kierunku stopy depozytowej • zorientowanie banku centralnego na obniżenie stawki EURIBOR 3M
Bank Anglii	<ul style="list-style-type: none"> • redukcja stopy procentowej do (historycznie niskiego) poziomu 0,5% • operacje dostarczania płynności • wdrożenie operacji long-term repo • poszerzanie puli aktywów, będących zabezpieczeniem w transakcjach z bankiem centralnym • special liquidity scheme – transakcje swapowe z bankami komercyjnymi (wymiana instrumentów MBS o wysokiej ocenie ratingowej na 1-roczone obligacje skarbowe z możliwością przedłużenia na 3 lata) • nieograniczona podaż płynności dolarowej • discount window facility • program pożyczek obligacji skarbowych o rozszerzonej puli akceptowanych zabezpieczeń • zwiększenie podaży pieniądza – przejście do polityki quantitative easing mające, poza kanałem stopy procentowej, złagodzić politykę monetarną • Asset Purchase Facility • program skupu instrumentów rynkowych (papierów komercyjnych, obligacji komercyjnych, w tym obligacji emitowanych przez sektor bankowy) • ożywienie rynku instrumentów emitowanych przez przedsiębiorstwa • możliwe rozpoczęcie dodatkowej emisji pieniądza • skup papierów skarbowych oraz korporacyjnych instrumentów dłużnych (w ramach APF)
Narodowy Bank Polski	<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzenie 3-M operacji zasilających repo pod zastaw papierów wartościowych, ułatwiających pozyskiwanie krótkoterminowego finansowania • uruchomienie operacji dostarczania płynności w ramach operacji otwartego rynku • operacje typu swap walutowy z bankami komercyjnymi dla walut: EUR, USD, CHF • wykup obligacji płynnościowych przez NBP przed terminem ich zapadalności • zapowiedź obniżenia stopy rezerwy obowiązkowej • długookresowe (2 –3 letnie) wsparcie płynnościowe sektora bankowego przez bank centralny pod zabezpieczenie zdrowych aktywów bankowych (np. wierzytelności kredytowych)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Raport o stabilności systemu finansowego, NBP, Warszawa 2009; Działalność antykryzysowa banków centralnych, „Zeszyty BRE Bank-Case” 2009, nr 101].

Funkcjonując w czasach spowolnienia gospodarczego i dążąc do zapewnienia bezpieczeństwa sektora, a także adekwatnie rentowności prowadzonej działalności, banki komercyjne musiały sformułować nowe strategie działania i wypracować nowe sposoby zarządzania bankiem, aby zdywersyfikować działalność z punktu widzenia zarówno klientów, produktów, jak i podejmowanych ryzyk. Podjęte działania dotyczyły utrzymania płynności, głównie w walutach zagranicznych, jako kluczowej dla finansowania obecnych pozycji banków w aktywach denominowanych w walutach obcych. Ponadto spro-

wadzały się do zapewnienia zdywersyfikowanych źródeł finansowania aktywów, wzmocnienia bazy kapitałowej oraz poprawy procesów zarządzania jakością portfela kredytowego.

Jednym z kluczowych elementów obecnej strategii banków są działania dotyczące poprawy sytuacji banku względem klientów, zmierzające w trzech kierunkach. Po pierwsze w kierunku pozyskania większej ilości środków poprzez dotarcie z produktami do nowych klientów. Po drugie w kierunku podnoszenia jakości oferowanych produktów i obsługi świadczonej przez banki, aby pozyskać i zatrzymać dotychczasowych i potencjalnych klientów. Po trzecie w kierunku poszukiwania nowych obszarów działalności, zapewniających korzystne i długoterminowe relacje z klientami, a w konsekwencji wzrost przychodów banku. Ponieważ skończyła się hurtowa sprzedaż kredytów hipotecznych, banki intensywnie promują lokaty i inne produkty depozytowe, oferując coraz wyższe oprocentowanie oraz promocyjne stawki, lansują polisy lokacyjne [Małek 2009, s. 138 - 139] z efektywnym oprocentowaniem, z reguły wyższym od nominalnego (bez podatku od zysku) oraz produkty strukturyzowane, mające chronić zainwestowane pieniądze i w sprzyjających warunkach wypracować zysk.

Banki komercyjne, dostrzegając potencjał rynku, angażują się w kredytowanie w ramach rządowych programów społeczno-gospodarczych oraz programów samorządności lokalnej i rozwoju regionalnego, będących formą pomocy rządowej i unijnej dla określonych grup kredytobiorców. Pomoc ta ma charakter dotacji, ulg podatkowych, dokapitalizowania, pożyczek, kredytów oraz poręczeń lub gwarancji, na warunkach korzystniejszych od oferowanych na rynku.

Banki komercyjne podejmują również działania na rzecz współtworzenia ciągłej relacji klient – bank (stanowiącej tzw. miękkie aktywa) jako czynnika trwałej przewagi konkurencyjnej. Relacje te uwzględniają: postrzeganie jakości usług (zarówno w aspekcie technicznym, jak i funkcjonalnym), postrzeganie ceny i wartości świadczonych usług, satysfakcję, lojalność oraz zaufanie do banków. W nowej sytuacji – globalnego kryzysu sektora finansowego – zmieniają się percepcje wartości i etyczne oczekiwania klientów wobec banków. Bank musi to dostrzec i dostosować się. Dlatego swoje inicjatywy sprawdza nie tylko do działań skierowanych bezpośrednio do klientów, ale także na rzecz środowiska poprzez edukacyjne, szkoleniowe i promocyjne akcje związane z ideą zrównoważonego rozwoju.

4. Ocena proponowanych działań dostosowawczych dla banków komercyjnych i dla klientów

Polska odczuła skutki kryzysu finansowego w sposób pośredni, poprzez pogorszenie światowej koniunktury, spadek zaufania pomiędzy instytucjami finansowymi, większą niepewność transakcji na rynku walutowym. Szczególnie widoczne jest to na rynku kredytowym, gdzie nastąpiło gwałtowne zaostrzenie kryteriów przyznawania kredytów oraz wzrost kosztów pozyskania pieniądza na rynku kapitałowym dla gospodarstw domowych i przedsiębiorstw.

Wyzwaniem dla sektora bankowego wobec spodziewanego spadku wyników finansowych, ograniczonej płynności rynków oraz dużej konkurencji w pozyskiwaniu środków staje się utrzymanie równowagi między zarządzaniem płynnością a rentownością, zarządzaniem ryzykiem (w tym aktywów o niższej jakości) oraz pozyskiwaniem kapitałów i długoterminowych źródeł finansowania. Utrzymanie stabilności wymagać będzie [Raport 2009, s. 6]: wzmocnienia bazy kapitałowej, między innymi przez pozostawienie całości zysków w bankach, właściwego zarządzania ryzykiem w celu zapewnienia odpowiedniego poziomu aktywów płynnych i bufora kapitałowego, pozyskiwania długoterminowych źródeł finansowania, ograniczenia kredytowania gospodarstw domowych w walutach obcych, wzmocnienia procedur kredytowych (głównie dla kredytów mieszkaniowych i konsumpcyjnych), działań restrukturyzacyjnych i windykacyjnych, a także zapewnienia odpowiedniego poziomu środków finansowych dla sektora przedsiębiorstw. Jednak najważniejszym zadaniem dla sektora bankowego będzie z jednej strony zagwarantowanie bezpieczeństwa gromadzonym depozytom, a z drugiej finansowe zasilenie przedsiębiorstw, zapewniające im dalszy rozwój.

W 2008 r. czynnikiem decydującym o szybkim rozwoju banków był dynamiczny wzrost akcji kredytowej (tabela 6), finansowanej w oparciu o wzrost bazy depozytowej (tabela 7) oraz środki pochodzące z rynku finansowego. W końcu roku akcja kredytowa uległa jednak wyhamowaniu, a banki zintensyfikowały swoje działania w celu pozyskania depozytów oraz zwiększyły zaangażowanie w papiery skarbowe i NBP dla zwiększenia rezerw płynności w sytuacji bardzo wysokiej niepewności na rynku. Wzrostowi depozytów w sektorze bankowym sprzyjało również załamanie koniunktury na rynku akcji, ale jednocześnie negatywnie wpłynęło na dochody banków z tytułu prowizji i opłat za pośrednictwo w obrocie na rynku kapitałowym oraz zarządzanie aktywami finansowymi. W reakcji na zmiany stóp procentowych NBP oraz wydarzenia na rynku finansowym banki dokonały zmian w prowadzonej polityce depozytowo-kredytowej.

Tabela 6. Wielkość udzielonych kredytów w polskim sektorze bankowym w latach 2006-2008 w mln zł

Wyszczególnienie	Sektor bankowy ogółem			Banki komercyjne		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Kredyty ogółem	322775,0	427542,8	593577,8	291952,5	384167,1	531665,6
Kredyty dla gospodarstw domowych	183422,4	254201,8	368636,3	163193,6	223685,9	323778,5
Kredyty dla przedsiębiorstw	138342,7	171713,8	222702,3	127859,9	159022,3	205860,9
Kredyty dla instytucji niefinansowych	1009,9	1627,3	2239,2	899,0	1458,9	2026,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Raport o sytuacji banków w 2008 roku, Warszawa 2009].

Wielkość kredytów udzielonych przez sektor bankowy zwiększyła się z 427,5 mld zł na koniec 2007 r. do 593,6 mld zł na koniec 2008 r., tj. aż o 38,8% (co było nie tylko najwyższym tempem wzrostu w bieżącej dekadzie, ale również od początku procesu transformacji), natomiast w bankach komercyjnych o 38,4%.

Najwyższym tempem wzrostu cechowały się kredyty dla gospodarstw domowych, które wzrosły o 45,0% dla sektora bankowego i o 44,7% dla banków komercyjnych, podczas gdy kredyty dla przedsiębiorstw wzrosły o 29,7% dla sektora bankowego i o 29,5% dla banków komercyjnych. W rezultacie udział kredytów dla gospodarstw domowych w portfelu kredytowym wzrósł do 62,1%, a kredytów dla przedsiębiorstw obniżył się do 37,5%.

W latach 2006-2008 sektor bankowy odnotował wysoką dynamikę akcji kredytowej. Utrzymanie takiego tempa wzrostu w kolejnych latach może być trudne, zwłaszcza że już odczuwa trudności jej finansowania. Obecnie nie można określić w jakiej skali spowolnienie akcji kredytowej dotknie polską gospodarkę, ale należy oczekiwać jej istotnego wyhamowania, co wynika z zastrzeżenia polityki kredytowej banków, zmniejszenia popytu na kredyt ze strony części przedsiębiorstw i gospodarstw domowych oraz ograniczonych możliwości sfinansowania rozwoju akcji kredytowej przez banki.

Tabela 7. Wielkość depozytów w polskim sektorze bankowym w latach 2006-2008 w mln zł

Wyszczególnienie	Sektor bankowy ogółem			Banki komercyjne		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Depozyty przedsiębiorstw	125885,6	144808,9	149144,8	117012,6	135756,7	138885,6

Wyszczególnienie	Sektor bankowy ogółem			Banki komercyjne		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Depozyty gospodarstw domowych	238817,9	262399,5	330807,8	209884,7	228,0064,7	287844,8
Depozyty instytucji niekomercyjnych	10867,3	12099,4	14191,8	9912,1	10898,7	12791,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Raport o sytuacji banków w 2008 roku, Warszawa 2009].

Depozyty sektora bankowego zwiększyły się o 17,8% z 419,3 mld zł na koniec 2007 r. do 494,1 mld zł na koniec 2008 r. i o 17,3% dla banków komercyjnych, przy czym w odróżnieniu od lat ubiegłych tempo wzrostu depozytów sektora przedsiębiorstw było wyraźnie niższe niż tempo wzrostu depozytów gospodarstw domowych.

Depozyty gospodarstw domowych zwiększyły się aż o 26,1% wobec 9,9% w 2007 r. dla sektora bankowego i o 26,2% dla banków komercyjnych, co było najwyższym tempem wzrostu ostatniej dekady, który wynikał z uatrakcyjnienia oferty depozytowej banków („wojna depozytowa”), wzrostu płac oraz bessy na rynku akcji, w rezultacie czego nastąpiło wycofanie części środków z funduszy inwestycyjnych i ulokowanie ich w systemie bankowym.

Depozyty sektora przedsiębiorstw zwiększyły się jedynie o 3,0% wobec 15,0% w 2007 r. dla sektora bankowego i o 2,3 % dla banków komercyjnych, i osiągnęły jeden z najniższych poziomów tempa wzrostu, co w połączeniu z innymi danymi (pogorszenie wyników finansowych, spadek produkcji przemysłowej) świadczy o wyraźnym osłabieniu koniunktury w sektorze przedsiębiorstw.

Banki komercyjne realizując swą politykę podjęły szereg działań zmierzających do ograniczenia wzrostu ryzyka kredytowego i portfeli kredytowych. Uznały, że na poprawę rentowności pozytywnie wpłynie restrukturyzacja, ograniczenie kosztów, dochody z tytułu opłat i prowizji oraz zaniechanie wypłaty dywidendy za 2008 rok.

Niepewność sytuacji gospodarczej, utrudniająca wycenę ryzyka kredytowego, wysokie koszty utrzymania płynności oraz ograniczenia kapitałowe stały się skutkiem radykalnego zaostrzenia polityki kredytowej przez banki komercyjne, a w konsekwencji ograniczenia podaży kredytu.

W dobie kryzysu wiele banków zdecydowało się na racjonalizację modelu obsługi oraz optymalizację procesów. To inicjatywy o długookresowym charakterze, ale mogące przynieść bankom wymierne korzyści. Restrukturyzacja umożliwi obniżenie kosztów, a także zmobilizuje do odbudowy biznesu po okresie kryzysowych zawirowań. Innymi inicjatywami, które mogą przynieść korzyści w relatywnie krótkim okresie są: działania mające na celu wyelimi-

nowanie czynności nieprzynoszących wartości, wprowadzanie nowych technologii obsługi oraz racjonalizacji sprzedaży, wdrażanie skutecznych narzędzi miękkiej windykacji jako instrumentów ograniczających generowanie kosztów związanych ze szkodowością portfela kredytowego, czy wdrażanie bieżących programów oszczędności. Równoległe banki będą koncentrować się na klientach o niższym poziomie ryzyka, na produktach wymagających mniejszego zaangażowania kapitału (jak depozyty, karty i produkty transakcyjne) oraz dążyć do utrzymania trwałych relacji z rentownymi klientami. Wydaje się jednak, że na czasy postkryzysowe banki powinny przygotować nowe strategie i zmianę modelu biznesowego.

5. Uwagi końcowe

Świat finansów w dobie „globalnej wioski” podlega nieustannym i dynamicznym zmianom. Wybuch największego od czasów „Wielkiej Depresji” kryzysu finansowego wstrząsnął fundamentami światowych finansów z ogromną siłą, pociągając za sobą nie tylko załamanie rynków finansowych, ale również osłabienie aktywności gospodarczej wielu krajów wysoko rozwiniętych, skutkujące ich wstąpieniem w fazę recesji gospodarczej.

Odpowiednio szybka reakcja rządów i banków centralnych państw świata, w tym również Polski, i natychmiastowe wprowadzenie działań interwencyjnych przyczyniło się do zapobieżenia rozprzestrzeniania się kryzysu, ograniczenia jego rozmiarów i skali negatywnych następstw, a w konsekwencji zmniejszenia kosztów kryzysu bankowego. Działania te ukierunkowane były na wspomaganie płynności banków, przywrócenie zaufania do systemu bankowego, wprowadzenie gwarancji depozytów itd.

W Polsce brak jest dzisiaj zagrożeń dla stabilności krajowego systemu bankowego, ale sytuacja wymaga ciągłej uwagi ze strony banku centralnego. Dobre wyniki banków świadczą o ich odporności na zaburzenia, jednak posiadanie odpowiedniego bufora kapitałowego zapewniłoby im stabilniejsze podstawy dalszego rozwoju.

Literatura

1. *Działalność antykryzysowa banków centralnych*, „Zeszyty BRE Bank – Case” 2009, nr 101.
2. Flejterski S., Świecka B. (red.), *Elementy finansów i bankowości*, CeDeWu, Warszawa 2007.
3. Heffernan S., *Nowoczesna bankowość*, WN PWN, Warszawa 2007.
4. Iwanicz -Drozdowska M. (red.), *Kryzysy bankowe. Przyczyny i rozwiązania*, PWE, Warszawa 2002.

5. Iwanicz-Drozdowska M., *Zarządzanie finansowe bankiem*, PWE, Warszawa 2005.
6. Jaworski W. L., Zawadzka Z. (red.), *Bankowość. Podręcznik akademicki, wyd. drugie zaktualizowane i rozszerzone*, Poltext, Warszawa 2004.
7. Kiedrowska M., Marszałek P., *Stabilność finansowa – pojęcie, cechy i sposoby jej zapewnienia*, cz. I, „Bank i Kredyt” 2002, nr 3.
8. Korenik D. (red.), *Innowacyjne usługi banku*, WN PWN, Warszawa 2006.
9. *Kryzys finansowy. Dlaczego Polsce nie zagraża*, Comperia.pl, 2008.
10. Kaczmarek T., *Globalna gospodarka i globalny kryzys*, Difin, Warszawa 2009.
11. Masiukiewicz P. (red.), *Międzynarodowe bankructwa i afery bankowe*, SGH – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2009.
12. Małek A., *Polisolokaty – dobre, ale tylko dla banków*, „Forbes” 2009, nr 6.
13. Nawrot W., *Globalny kryzys finansowy XXI wieku. Przyczyny, przebieg, skutki, prognozy*, CeDeWu, Warszawa 2009.
14. *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 maja 2002 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy Prawo bankowe*, Dz. U. 2002 nr 72, poz. 665 z późn. zm.
15. Ostalecka A., *Kryzysy bankowe i metody ich przewycięzania*, Difin, Warszawa, 2009.
16. *Plan Stabilności i Rozwoju, Wzmocnienie gospodarki wobec światowego kryzysu finansowego*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2008.
17. *Przegląd stabilności systemu finansowego. I półrocze 2007*, NBP, Warszawa 2007.
18. *Przegląd stabilności systemu finansowego*, NBP, Warszawa 2008.
19. *Raport o sytuacji banków w 2008 roku*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2009.
20. Solarz J. K., *Międzynarodowy system finansowy. Analiza instytucjonalno-porównawcza*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 2001.
21. Stiglitz J. E., *Wątpliwe lekarstwo na kryzys*, „Dziennik-Europa” 2008, nr 235(40).
22. Styczek D., *Świat podjął walkę z kryzysem*, „Dziennik” 2008 nr 268(785).
23. Szpringer W., *Bezpieczeństwo systemu bankowego. Konkurencja czy współpraca?*, Twigger, Warszawa 2001.
24. Zaleska M., *Identyfikacja ryzyka upadłości przedsiębiorstwa i banku. Systemy wczesnego ostrzegania*, Difin, Warszawa 2002.
25. Zaleska M. (red.), *Współczesna bankowość*, Difin, Warszawa 2007.

26. Zapadka P., *Institucje polskiego rynku finansowego*, „Bank i Kredyt” 2002, nr 6.
27. Zielewski P., *Bankowe tsunami według szefa BZ WBK*, „Forbes” 2009, nr 5.
28. Żukowska H., *Stabilność i czynniki destabilizujące system bankowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007.